

MONGOL ÉS MAGYAR PÁSZTOROK ÖKOLÓGIAI TUDÁSÁNAK ÖSSZEHASONLÍTÓ VIZSGÁLATA

A tippan (csenkesz) nemcsak a Hortobágy lelke, Mongóliában is a legfontosabb mező

A 2016-os kutatóútunk után 2017-ben ismét Mongóliában jártunk, ahol mongol pásztorok hagyományos ökológiai tudását vizsgáltuk. Mintaterületünk a Hövszgül-tótól délre, Bajandzurh és Arbulag járások határán, a Húvös-Gilád völgyében fekszik. E helyszínt tudatosan választottuk: az erdőssztyepp-övben fekszik, és sok közös tulajdonsága van hortobágyi és gyimesi kutatási helyszíneinkkel.

A Húvös-Gilád-völgye tájökölógiai, növényzeti és tájhasználati jellegzetességeiben egyaránt hasonlít a Hortobágyra és a Gyimesekre (ahol másképp nem jelezzük, a fényképeket Molnár Ábel készítette)

Kutatócsapatunk interdiszciplináris: Avar Ákos mongolista, etnozoológus; Babai Dániel biológus, néprajzos; Ulicsni Viktor etnozoológus; Éliás Boglárka mongolista, kelet-ázsiai tanulmányok szakos és Molnár Ábel agrármérnök hallgató, illetve a csapat vezetője: Molnár Zsolt botanikus, etnoökológus. A kutatásokat a Mongol Tudományos Akadémia Általános és Kísérleti Biológia Intézetével kooperációban végezzük. Részükről Gantuya Batdelger fiatal botanikus kutató vesz részt a munkában. A helyiek közül legfontosabb partnereink és egyben tanítómestereink Irdincogt, Nyámhú, Dzsigé láma és Szánszár.

Házigazdánk (Irdincogt, középen), családja és kutatócsoportunk

A kutatás fő célja összehasonlító etnoökológiai vizsgálatok végzése. A mongol pásztorok növény- és állatismeretét, a folktaxonok népi taxonómiáját, a főbb élőhelyekhez, ökoszisztémákhoz kapcsolódó ismereteit, valamint a még sok elemében hagyományos legeltető gazdálkodást, az erőforrások, ill. a természet védelmét vetjük össze a hazai pásztorok és gazdálkodók hagyományos ökológiai tudásával és gazdálkodásával.

A jobb oldali jurta volt a szállásunk. Reggel 3, délután 26 fok volt. A gyepek sárgás színe jól mutatja, hogy sajnos ott is aszályal indított az év

2017. június 6-a és 25-e között elkészült a táj flóralistájának első változata, a teljes mintaterület élőhelytérképe, valamint 20 interjú összesen 7 pásztorral. A résztvevő megfigyelés (bekapcsolódás legeltetésbe, jurta-körüli munkákba) mellett többféle interjúzási technikát is használtunk: félig struktúrált interjúzás a jurtában vagy a tájat is látva a jurta előtt a tájról és erőforrásainak hasznosításáról; terepi bejárások közbeni kérdezés fajokról, élőhelyekről (és ezek neveiről), tájtörténetről, gazdálkodásról, természetvédelemről, hagyományos világról, valamint fényképek segítségével képcsoportosítás (pile sorting) a fajok kapcsán használt legfontosabb indikátorok megismerése céljából.

Interjúzás terepen: Dzsigé láma szerint a barognak (*Carex* spp.) öt népi taxonja van, meg is mutatta őket; a *Rumex acetosa* érdekesen kétnevű: Irdincogt levelét bárányfűnek hívja, virágzatának neve viszont szarvasagancs

Néhány fontosabb előzetes eredmény

Nagy meglepetés volt, amikor azt hallottuk, hogy a lénai csenkesz (*Festuca lenensis*) a pásztorok szerint a legkiválóbb fű, amit mongol jószág találhat magának. A legelő legfontosabb 40 növényfajának csoportosításakor (pile sorting) e faj utolsóként és egyedül maradt, Irdincogt csak ennyi mondott: ez itt pedig a batól (mongolul *botuul*)! A hortobágyi pásztorok szerint e faj (nyilván annak hazai testvére, a *Festuca pseudovina*) a Hortobágy lelke, a legelső mező.

További „fűféléket” is néven neveztek, pl. *hjág* (mong. *xyag*), *dirsz* (mong. *ders*), *barog* (mong. *borog*), mindegyiknek több típusa van. Ez a taxonómia nagyon hasonlít a gyimesihez: a *hjág* gyimesi párja a *zablevel*, a *dirszé* az *imola*, a *barogé* a *sáté*. 5000 kilométer ide vagy oda, a jószág ugyanúgy viszonyul e fajokhoz, és ezt a pásztorok is jól tudják.

Három száliens növényfaj: a *batól* (*Festuca lenensis*) a legjobb legelőfű; a *mihér* (mong. *mexeer*) öt népi taxonjának (a képen *Bistorta alopecuroides*) gyökereit a *mihér-egér föld* alatti raktáraiból gyűjtik a helyiek, és liszté őrölve használják; a szépséges *cágán tümsz* (mong. *cagaan töms*, magyar jelentése fehér krumpli, *Lilium pumilum*) pedig fontos gyógynövény (utóbbi fénykép: Babai Dániel)

A mongol kultúra természetvédő elemeiről már sokan és sokat írtak. A mongol pásztor nem szereti felsérteni a sztyepp összefüggő gyepszőnyegét, ezért is idegenkedve és nem-tetszéssel fogadja a szántók és bányák mongóliai térnyerését. Az erdeiket is szigorúan védik. Úgy tartják, hogy az erdőszéli fa kivágása szerencsétlenséget hoz az elkövetőre. Nyilván lehet ennek köze ahhoz, hogy e tájban az erdők regenerációs képessége kicsi, a fák növekedése pedig lassú. A kis kiterjedésű, ún. *árvaerdők*ből nem is illik fát kivágni. Ezek még a Világ keletkezésekor kerültek oda, mondják az itteniek, és azóta is ott vannak.

A Húvös-Gilád-völgye elsősorban nyári legelő. Szántók, települések, ültetvények és műutak nincsenek, júniustól szeptemberig juhok, kecskék, marhák, lovak és jakok százai, ezrei járnak a máig fajgazdag hegyi rétsztyeppeket, zombékosokat, patakpartokat

Magunk is meglepődtünk, hogy a nagyobb erdőségeknek csupán a szélső 50-150 méterét legeltetik, az erdőbelső nem ritkán igazi őserdő. Az erdő egyetlen fafajból áll, cserjeszintje gyér és alacsony, gyepszintje erősen mohás, süppedékes. Olyan érzésünk támad, mintha itt még senki sem járt volna... És közben lépten-nyomon korallgyökérre (*Corallorrhiza trifida*) bukkanunk.

*Szibériai vörösfenyőből (*Larix sibirica*) álló őserdő. Furcsa módon a sok fekvő holtfa mellett kevés az álló holtfa. A fák vélhetően „élve halnak meg”, azaz dőlnek ki talán hőtörésben, széldöntésben. A legidősebb fák 300–450 évesek, a rövid tenyészidőszak miatt törzsméretjük mégis alig 50–70 cm*

A kutatóút során sok más érdekességet is láttunk: barát- és saskeselyűt, mormotát, csíkosmókust, kövirigót, vörös ásóludat, indiai ludat, mongol pacsirtát és mongol ölyvet. Ezenkívül jókat ettünk, például birkavágás utáni friss ételeket belsőségekből, később hősört és bócot. Egy herélés alkalmával pedig a vendégnek járó tiszteleti falatokkal kínáltak bennünket. A reggelente szükséges neszkávét sós tejes teában oldottuk fel, amelyhez barcagot, jellegzetes mongol fánkocskát fogyasztottunk.

Néhány egyéb csemege: alpesi pocoknyúl, füttentyő hosszúfarkú ürge, barátkeselyű fészke kézközelből, havasi fülespacsirta, adult szakállas saskeselyű és kövirigó (Ulicsni Viktor felvételei, az ürge Molnár Ábel, a kövirigó Babai Dániel felvétele)

A kutatás itthon folytatódik. Gantuya Batdelger júliusban két hétre hazánkba látogatott, ahol bekapcsolódott a Hagyományos Ökológiai Tudás kutatócsoport turjánvidéki és hortobágyi kutatásaiba.

Jövőre újabb kutatóútra készülünk. Addigra elkészítjük egy olyan, néhány tíz oldalas, mongol-angol-magyar nyelvű kiadvány első változatát, amelyet a helyszínen fogunk együtt továbbírni mongol adatközlőinkkel.

Molnár Zsolt
kutatócsoportvezető